

Peygamber'e dair kasideleri ve küçük hacimli başka eserleri bulunduğu da zikredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Rüşeyd, *Mil'ül-'aybe fi mâ cümü'a bi-tûli'l-'gaybe fi'l-'vicheteyni'l-'kerimeteyn ilâ Mekke ve Taybe* (nşr. M. Habîb İbnü'l-Hoca), Tunus 1402/1982, neşredenin girişi, II, 21-26; Takıyyüddin İbn Fehd, *Lahzû'l-elhâz (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde, nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Dimaşk 1347/1928, s. 97-99; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 284-286; İbnü'l-Hatib, *el-İhâta*, III, 135-143; a.mlf., *Euşâfû'n-nâs fi'l-tevârîh ve's-şillât* (nşr. Muhammed Kemâl Şebâne), Mağrib 1397/1977, s. 100-102; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 219; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 111-113; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 199-200; a.mlf., *Zeylû Tabakâti'l-huffâz (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde), Dimaşk 1347/1928, s. 355-356; İbnü'l-Kâdî, *Dürrerü'l-hicâl*, II, 96-100; a.mlf., *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973, I, 289-291; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz fi ahbâri 'lyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1939, II, 340-353; *Keşfü'z-zunûn*, I, 209, 551; II, 1297, 1813; Şevkânî, *el-Bedrû'l-tâli*, s. 234; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 443-444; ayrıca bk. İndeks; H. Derenburg, *Les manuscrits arabes de l'Escurial*, Paris 1928, III, 244-245, 247-249, 282-284, 299; Brockelmann, *GAL*, II, 317; *Suppl.*, II, 344; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 93-94; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), VI, 314; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, s. 547; Avâtîf Muhammed Yûsuf Nüvvâb, *er-Rahâletü'l-Magribiyye ve'l-Endelüsiyye*, Riyad 1417/1996, s.110-116; Ahmed Ramazan Ahmed, *er-Rihle ve'r-rahâletü'l-müslimîn*, Cidde, ts. (Dârü'l-beyânî'l-Arabî), s. 343-345; Abdullah Kenûn, *İbn Rüşeyd (Meusâ'atü meşâhiri ricâlî'l-Magrib* içinde), Beyrut, ts. (Mektebetü'l-medresiyye); Muhammed el-Fâsî, "İbn Rüşeyd el-Fihri", *Mecelletü Ma'hedi'l-mahâtûti'l-'Arabiyye*, V/1, Kahire 1378/1959, s. 31-42; Abdülkâdir Zimâme, "er-Rahâletün es-Sebtıyyân İbn Rüşeyd ve't-Tüci'bî", *el-Menâhil*, XXII, Rabat 1982, s. 544-563; Muhammed Habîb İbnü'l-Hoca, "Rihletü İbn Rüşeyd târifün hâfilün li's-sekâfe ve'l-fikr fi'l-karni's-sâbi", *el-Akade-miyye*, sy. I, Rabat 1984, s. 153-171; R. Arie, "İbn Rüşeyd", *El²* (Fr.), III, 933-934; Ca'fer-i Şiâr - Mehdi Selmâsî, "İbn Rüşeyd", *DMBİ*, III, 585-586.

M. YAŞAR KANDEMİR

İBN SA'D

(ابن سعد)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî
el-Basrî el-Bağdâdî
(ö. 230/845)

Tabakat kitabıyla tanınan hadis,
siyer, tarih ve ensâb âlimi.

160 (777) yılında Basra'da doğdu (Zehabî, *A'âmü'n-nübelâ*, X, 664). Babası veya dedesi Hz. Abbas ailesinin âzatlısı olduğu için Mevlâ Benî Hâşim diye veya Kureş nisbesiyle tanınıyordu. Bazı kaynak-

larda Kureys'in Benî Zühre koluna mensubiyetinden dolayı Zührî de denilmekte (İbn Sa'd, *et-Tabakât* [nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî], neşredenin girişi, I, 23; İbn Hallikân, III, 473; Horovitz, s. 126-132), ancak böyle bir nisbetin özellikle ailesinin Benî Hâşim'in mevlâsı olduğunun belirtilmesinden sonra zikredilmesi doğruluğunu şüpheye düşürmektedir.

İbn Sa'd, ilk yıllarını geçirdiği Basra'da çoğu tâbiin ve tebeu't-tâbiinden olan Hüseyim b. Beşîr, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Âsım en-Nebîl, Ârim b. Fazl, İsmâil b. Uleyye, Affân b. Müslim ve Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî gibi âlimlerden dinî ilimlerle birlikte Arap dili ve edebiyatı okudu ve onlardan hadis aldı. Daha sonra hadis ve ahbâr öğrenmek üzere Kûfe, Medine ve Mekke'ye gitti. Onun bu seyahatlerine çok erken yaşta başladığı, henüz yirmi yaşında iken Medine'de Hz. Osman ailesinin âzatlısı Ebû Alkame el-Ferevî ile buluştuğunu bizzat haber vermesinden anlaşılmaktadır (*et-Tabakât*, V, 424). Medine ve Mekke'deki ikametleri sırasında Hz. Peygamber'in gazve ve seriyelerinin geçtiği yerleri de inceleyen İbn Sa'd Medine'den sonra Rakka'ya ve Dimaşk'a, ardından Bağdat'a giderek ölünceye kadar orada kaldı. Onun *et-Tabakâtü'l-kübrâsı* incelendiğinde rivayette bulunduğu şahsiyetlerin hadis, ricâl, cerh ve ta'dîl, fıkıh, kıraat ve diğer Kur'an ilimleri, siyer, meğâzî, ahbâr, fütûh, şiir ve ensâb sahalarında değerli âlimler olduğu, kendisinin de geniş bir vukufa sahip bulunduğu göze çarpar. Öğrencilerinden ve *et-Tabakât*'ın râvilerinden Hüseyin b. Fehüm (Fehm) esere ilâve ettiği hal tercümesinde onu ilmi zengin, çok hadis ve haber sahibi, hadisle garîbül-hadis ve fıkıh alanlarında çok kitap yazan bir şahsiyet olarak tanımlamıştır (VII, 364).

İbn Sa'd'ın 200 (815) yılı civarında geldiği Bağdat, o sıralarda ilmi faaliyetlerin çok yoğun olduğu bir dönem yaşıyordu. İbn Sa'd burada hocası Vâkıdî'nin kâtipliğini yaptı ve onunla "kâtibü'l-Vâkıdî, sâhibü'l-Vâkıdî, gulâmü'l-Vâkıdî" gibi lakaplarla anılmasına yol açan yakın bir dostluk kurup ölümüne kadar (207/823) yanından hiç ayrılmadı. Bu arada hem kendisinden hem kütüphanesinden faydalandı ve bu hususu *et-Tabakât*'ın çeşitli yerlerinde zikretti (meselâ bk. II, 5; III, 5). Onun Vâkıdî dışında Ruveyy b. Yezid el-Mukrî, Muhammed b. Sa'dân ed-Darîr el-Kûfî, Ebû Zeyd el-Ensârî, Medâinî, İbnü'l-Kelbî ve Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî-

den kıraat, dil, ensâb ve tarih gibi alanlarda faydalandığı bilinmektedir. İbn Sa'd'ın Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn, Hüseyim b. Beşîr, Velîd b. Müslim, Ma'n b. İsâ ve Süleyman b. Harb gibi cerh ve ta'dîl üstatlarınınca sika kabul edilen âlim ve muhad-dislerden hadis alması, çağdaşları kadar kendisinden sonra gelenler tarafından da takdirle anılmasına sebep olmuştur. Belâzürî, İbn Ebû'd-Dünyâ, Hâris b. Ebû Üsâme ve Ebû'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimler de kendisinden rivayette bulunmuşlardır.

Abbâsî Halifesi Me'mûn, 218 (833) yılında Bağdat Valisi İshak b. İbrâhim'e bir yazı göndererek Vâkıdî'nin ölümünden sonra şöreti artan İbn Sa'd başta olmak üzere şehrin ileri gelen yedi fakih ve muhaddisini halku'l-Kur'an konusunda sorguya çekmesini ve Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmayanların hukukî ehliyetlerini iptal etmesini istedi. Vali onları Rakka'da Halife Me'mûn'un huzuruna çıkardı ve kendilerine bu konuda ne düşündüklerini sordu. İbn Sa'd dahil âlimlerin hepsi Me'mûn'un istediği gibi cevap verdi ve serbest bırakıldı. Bu davranış İbn Sa'd'ın Mu'tezilî olduğuna delil sayılarak haksız yere tenkit edilmesine sebep olmuştur (İbn Sa'd, *et-Tabakât* [nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî], neşredenin girişi, I, 27-28; Taberî, III, 1116-1117). Nitekim Me'mûn'un istediği cevabı vermeyen ve bundan dolayı işkenceye mâruz kalan Ahmed b. Hanbel de İbn Sa'd'ın bu şekildeki davranışını mâkul karşıladığı gibi yeğeni Hanbel b. İshak'ı her cuma günü kendisine gönderip Vâkıdî'nin hadis cüzlerinden iki tanesini aldirmek suretiyle onunla ilmi yardımlaşmaya devam edebileceğini göstermiştir. Ayrıca cerh ve ta'dîl âlimleri, halku'l-Kur'an konusundaki davranışından dolayı İbn Sa'd'a herhangi bir eleştiride bulunmamıştır.

İbn Sa'd 4 Cemâziyelâhîr 230'da (16 Şubat 845) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbüş-şâm Kabristanı'na gömüldü. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 222 (837) veya 236 (850) olarak kaydedilirse de doğru değildir. Öte yandan 230 yılından sonra ölen bazı kimselerin biyografilerinin *et-Tabakât*'ta yer alması (meselâ bk. VI, 413; VII, 346, 350, 351) kitabın İbn Sa'd'a aidiyeti hususunda tartışmalara yol açmıştır. Ancak bunların esere İbn Sa'd'ınla birlikte öğrencisi Hüseyin b. Fehüm veya bir başkası tarafından eklenmiş olduğu şüphesizdir (İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütem-mim*, neşredenin girişi, s. 58-61).

Cerh ve ta'dîl âlimleri İbn Sa'd'ı şerefli, faziletli, doğru sözlü ve genellikle sika bir şahsiyet olarak kabul ederler. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında babasının, "İbn Sa'd doğruyu söyler; muhaddis Kavâfirî'ye gelip ondan hadis sormuştur" dediğini nakletmektedir (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425). Hatîb el-Bağdâdî, Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî'nin sorduğu bir hadis üzerine Yahyâ b. Maîn'in İbn Sa'd hakkında "yalancıdır" dediğine dair Hüseyin b. Fehüm'den gelen bir rivayet üzerine şunları söylemiştir: "İbn Sa'd ilim, fazilet ve adalet ehlidir. Kitabına aldığı hadisleri çoğunlukla inceledikten sonra yazması kendisinin doğruluğunu gösterir. Belki de Mus'ab ez-Zübeyrî, Vâkidî'nin rivayet ettiği münker bir hadisi Yahyâ b. Maîn'e sormuş, o da yalancı sıfatını Vâkidî için kullanmıştır" (*Târîhu Bağdâd*, V, 321). Yine aynı haberi eserine alan Zehebî ise Yahyâ b. Maîn'in yalancı sıfatıyla İbn Sa'd'ı kastetmiş olabileceğini, ancak İbn Sa'd'ın kendisine göre sadûk olduğunu, dolayısıyla Yahyâ b. Maîn'in görüşüne katılmadığını ifade etmiştir (*Mizânü'l-İtidâl*, III, 560). Bazıları onun hakkında, "Hocası zayıf ancak kendisi sikadîr" derken (Sehâvî, s. 601) İbnü'n-Nedîm, "Hâli mestûr bir sika, sahâbî ve tâbiîn ahbârında âlimdir" diyerek onun zâhiren adaletine hükmedilmesine karşılık gerçekte ne olduğunun bilinemeyeceğini anlatmak istemiştir (*el-Fihrist*, s. 151). Bir kısım muhaddisler İbn Sa'd'ın sika olduğunu kabul etmekle birlikte eserine Vâkidî, İbnü'l-Kelbî ve *el-Megâzî* sahibi Ebû Ma'ser es-Sindî gibi kimselerden rivayet aldığı için onu ayıplamışlardır (İbnü's-Salâh, s. 357). Ancak cerh ve ta'dîl âlimleri hadis rivayeti konusunda eleştirdikleri bu şahsiyetleri, özellikle de Vâkidî ile Ebû Ma'ser'i siyer ve megâzî sahasında güvenilir saymışlardır. Bizzat İbn Sa'd da meselâ Ebû Ma'ser'i, "Çok hadis rivayet eden zayıf bir kimse idi" şeklinde değerlendirmekten çekinmemiştir (*et-Tabakât*, V, 418). Zehebî ve İbn Hacer gibi mütedil cerh ve ta'dîl âlimleri ise onu doğrudan güvenilir bir şahsiyet olarak kabul etmişlerdir (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664-667; *Tehzîbü'l-Tehzîb*, V, 118-119).

Eserleri. İbn Sa'd'ın en meşhur eseri *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*'dir (*et-Tabakâtü'l-kübrâ*). Kaynaklarda *et-Tabakâtü'l-kebîr* adıyla da anılan (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664; *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425) eserin ilk neşri bu adla (Leiden 1904-1940), Arap ve İslâm dünyasında yaygın bir şekilde kullanılan İhsan Abbas neşri ise *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adıyla yapılmış-

tır (Beyrut 1957-1968). İbn Sa'd'ın, tabakat kitaplarının ilki ve zamanımıza intikal edenlerin en eskisi olan bu eseri, esas itibarıyla siyer-megâzî ve tabakat ana bölümlerinden meydana gelmektedir. İki cilt halinde basılan siyer-megâzî bölümü (Kahire 1989), İbn İshak'ın İbn Hişâm yoluyla günümüze ulaşan *es-Siretü'n-nebeviyye*'syle Vâkidî'nin *Kitâbü'l-Megâzî*'sinden sonra Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyeti üzerine kaleme alınmış elde mevcut eserlerin üçüncüsüdür. İbn Sa'd bu kısmı yazarken İbn İshak, Ebû Ma'ser es-Sindî, Mûsâ b. Ukbe ve hocası Vâkidî'nin eserleri gibi daha önceki siyer ve megâzilerden faydalanmıştır. Kitap, Resûlullah'ı diğer peygamberlerle irtibatlandıran kısa bir risâlet tarihinden (I, 20-54) sonra onun anne ve babasının soyuna yer vererek bi'set öncesi ve sonrası Mekke dönemi hayatını anlatır (I, 55-238). İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in hicretten sonraki faaliyetlerinin ele alındığı Medine döneminin yazılmasında İbn İshak'tan farklı bir metot uygulamış ve onun gelişmeleri kronolojik sırayla yazmasına karşılık aynı konuları bir arada inceleyerek ilk örneğini, Resûl-i Ekrem'in devlet başkanlarına ve kabile reislerine göndermiş olduğu, sayıları doksan beşi bulan İslâm'a davet mektuplarıyla verip (I, 258-291) bunu yetmiş iki kabile heyetinin Medine'ye gelmesiyle sürdürmüştür (I, 291-359). *et-Tabakât*'ın daha önceki eserlerden en önemli farkı, Hz. Peygamber'in Tevrat ve İncil'deki sıfatlarıyla başlayıp arkasından onun ahlâkî ve şahsî özellikleri, konuşma, yürüme, giyinme, yeme içme gibi daha sonraki dönemlerde delâilü'n-nübüvve, alâmâtü'n-nübüvve ve şemâil kitaplarında işlenecek olan konulara yer vermesidir (I, 360-506; İbn Sa'd'ın şemâile katkıları ve özellikle bu konudaki ilk kitabın yazarı olan Tirmizî'yi etkileyen yönleri için bk. Yardım, İndeksi).

II. cilt Hz. Peygamber'in gazve ve seriyeleriyle başlar (s. 5-192). Eserde Resûl-i Ekrem'in Vedâ haccından sonraki hayatı ile vefatına geniş yer ayrılmıştır. Bu konunun ele alındığı kısmı (s. 319-333) onun vefatı üzerine söylenen mersiyeler takip eder. Bu cildin sonunda, tabakat kısmına hazırlık olmak üzere yazıldığı düşünülecek bazı konulara yer verildiği görülmektedir. Bunlar Hz. Peygamber hayatta iken Medine'de fetva verenler, Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar ve ashaptan sonra onların çocuklarıyla başkalarından Medine'de fetva verenlerdir (s. 334-389). Eserin ikinci bölümü ashop, tâbiîn, te-

beu't-tâbiîn ve müellifin vefat tarihi olan 230 (845) yılına kadarki râvilerin hal tercümelerini içeren tabakattır. III. cilt ashabın hayatıyla başlayıp tâbiîn ve diğerlerinin devam eder. İbn Sa'd, Hz. Ömer'in fey gelirlerini dağıtmak üzere düzenlediği divan defterlerindeki anlayışa uygun olarak ashabı beş tabakada incelemiştir. Tamamının Medine'de yaşadığı anlaşılan ashabın ilk tabakasını Bedir Gazvesi'ne katılan muhacirlerle ensar (III, 5-627), ikinci tabakasını Bedir Gazvesi'nde bulunamamış Habeşistan muhacirleri gibi ilk müslümanlardan olan kişilerle Uhud Gazvesi'ne katılanlar (IV, 5-251), üçüncü tabakasını Hendek ve sonrasındaki gazvelere katılanlarla Mekke'nin fethinden önce ihtidâ edenler (IV, 252-385), dördüncü tabakasını Mekke'nin fethi sırasında ve daha sonra müslüman olanlar (nşr. Abdülazîz Abdullah es-Selûmî, I-II, Tâif 1416/1995), beşinci tabakasını da Hz. Peygamber'i çocukluğunda görenler (nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, I-II, Tâif 1414/1993) teşkil eder. Bu bölümü planlarken İslâmiyet'e girişi tarihlerini ve katıldıkları gazveleri göz önüne alarak ashabı zaman unsuru-na göre beş tabakaya ayıran İbn Sa'd, Medine'de yaşamış olanlara öncelik tanımak suretiyle mekân unsuruna da yer vermiş ve arkasından sahâbileri gittikleri yerlere göre yeniden tabakalara ayırmıştır. Bu tabakalar Mekke'den başlamak üzere sırasıyla Tâif, Yemen, Yemâme ve Bahreyn (V, 443, 503, 523, 549, 557), Kûfe (VI, 5-65), Basra (VII, 5-90), Medâin (VII, 317-319), Horasan (VII, 365-367), Şam (VII, 384-439), el-Cezîre (VII, 476-477) ve Mısır'a (VII, 493-509) yerleşmiş olanlardır. İbn Sa'd'ın yaptığı bu tasnif bazı sahâbilerin mükerreren zikredilmesi sonucunu doğurmuştur. Meselâ Hz. Ali önce Medine'de fetva verenler (II, 337-340), ardından Bedir Gazvesi'ne katılanlar (III, 19-40), daha sonra da Kûfe'ye gidenler (VI, 12) arasında yer alır; ancak onun hakkında yalnızca Bedir ehline ait olan kısımda geniş bilgi verilmiştir. Medine, Kûfe ve Medâin'de yaşayan sahâbî Selmân-ı Fârisî'nin de durumu aynıdır (IV, 75; VI, 216; VII, 318). Diğer taraftan sahâbiler ele alınırken önce muhacirlerden ve onların mevlâlarından başlanmış, daha sonra ensar sıralanmıştır. Muhacirlerin sıralanmasında da Hz. Ömer'in divan defterlerini düzenlerken yaptığı gibi önce Resûl-i Ekrem'in mensup olduğu Kureys'in Benî Hâşim koluna, arkasından ona olan yakınlıklarına göre Benî Ümeyye'ye ve diğer kollara yer verilmiştir. Ensarda ise Sa'd b. Muâz'ın kabilesi Evs'in

Benî Eşhel kolu başa alınmış ve bu dü-
zen diğer tabakalarda da sürdürülmüş-
tür. İbn Sa'd, tâbiîn neslini genellikle yir-
mi ile on yıllık yaş farklarına ve yaşadık-
ları şehirlerle göre tabakalara ayırmış,
ardından tebeu't-tâbiîn ile ondan son-
ra gelenleri sıralamıştır. Yedi tabaka
halinde tasnif edilen ilk tâbiîn zümresi
Medine'de yaşayanlardır (1. tabaka: V, 5-
177; 2. tabaka: 178-311; 3. tabaka: 312-408
[4 ve 5. tabakalar atlanmıştır; aş. bk.], 6.
tabaka: 409-423, 7. tabaka: 424-442). Diğer
şehirlerde yaşayanlar ise önce -varsas-
buralara yerleşen sahâbîler zikredildik-
ten sonra tâbiîn, tebeu't-tâbiîn ve daha
sonra gelenler olmak üzere sınıflandırıl-
mıştır.

Son cilt kadın sahâbîlere ayrılmıştır.
Esere erkeklerden sahâbî, tâbiîn ve di-
ğer nesillerin alınmasına karşılık kadın-
lardan yalnızca sahâbî ve bazı tâbiînin
dahil edildiği görülür. Bu cilde Hz. Pey-
gamber'in kadınlarla nasıl biatlaştığı ko-
nusu ile başlayan müellif önce Resûl-i Ek-
rem'in zevcelerini, ardından sırasıyla onun
kızları, amca ve hala kızları, Benî Hâşim
mensupları başta olmak üzere Kureyşli
ve Medineli kadın sahâbîleri, sonunda da
tâbiînden bazı hanımları bir tabaka halin-
de ele almış, haklarında bilgi verirken de
ilimle ilgilenmelerini, sosyal hizmet saha-
sında rol almış olmalarını ve özellikle sa-
vaşlarda yaralıları sağlık hizmeti sunma-
larını, silâh taşıyıp fiilen savaşa katılma-
larını göz önünde tutmuştur.

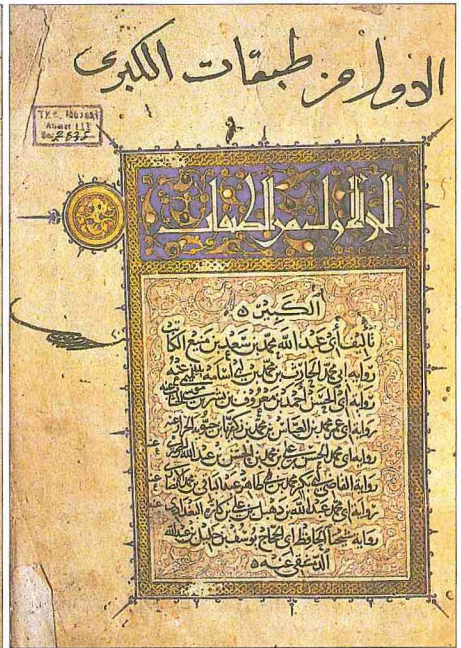
İbn Sa'd'ın, başta hocası Vâkıdî'nin ki-
tapları ve rivayetleri olmak üzere kendin-
den önceki eserlerden ve çağdaşlarından
şifahen topladığı hadislerle ahbâr ve en-
sâba ait bilgilerden faydalanarak yazd-
ığı *eṭ-Ṭabakât*, öğrencilerinden Hâris b.
Seleme, Hüseyin b. Fehüm, Ahmed b.
Ubeyd, İbn Ebû'd-Dünyâ ve başka râviler
yoluyla günümüze ulaşmıştır. İndeksleri
hariç bugün on üç cilt halinde elde bulu-
nan eser, öncelikle sünnete hizmet et-
mek için kaleme alınmıştır. İbn Sa'd, ge-
rek şiir ve gerek tabakat bölümlerinde
muahhadsilerin usulüne uygun şekilde is-
nad kullanmıştır. Şahısların nesebini ve-
rirken hemen hiç kaynak zikretmemiş,
genellikle İbnü'l-Kelbî'nin ensâb bilgisine
dayanmış, ensara ait nesep bilgilerini de
İbn Umâre el-Ensârî'nin *Kitâbü Nese-
bi'l-enşâr*'ından almıştır. Öte yandan as-
habın hepsini sika kabul ettiği için cerh
ve ta'dîl hususunda onlarla ilgili görüş be-
lirtmemiş, buna karşılık tâbiîn ve tebeu't-
tâbiîne mensup şahsiyetlerin çoğunlukla
hadis rivayetlerindeki durumlarını ve si-

ka olup olmadıklarını kısa ifadelerle de-
ğerlendirme yoluna gitmiştir. Ele aldığı
şahsın önce künye ve lakabını, adını, men-
sup olduğu kabileyi göstermek üzere ba-
basından başlayarak nesebini, sonra da
annesinin adını ve nesebini verir; arkasın-
dan erkek ve kız çocuklarını, eğer şahıs
kadın ise kocasını tanıtır. Daha sonra
mesleğini, ahlâkî ve şahsî özelliklerini,
yaşadığı yerleri, seyahatlerini, hocalarını
ve öğrencilerini, siyasi ve ilmî kişiliğini,
fazileti hakkında söylenenleri anlatır ve
vefat tarihini bildirir. Sahâbeden başta
Hulefâ-yi Râşidîn olmak üzere aşere-i mü-
beşşere, Hz. Hasan ve Hüseyin, Ömer b.
Abdülazîz gibi bazı şahsiyetlere ise çok
geniş yer vermiştir. Özellikle halifelerin
dönemlerindeki iktisadî ve içtimai olay-
ların, çeşitli devlet kurumlarının ve diğer
faaliyetlerin üzerinde genişçe durduğu
görüldür. İbn Sa'd'ın *eṭ-Ṭabakât*'ının, İs-
lâm'ın yayılış tarihini göstermesi yanın-
da ilmî ve dinî gelişmeleri şehirlere göre
aksettirmesi bakımından ayrı bir yeri bu-
lunmakta, çağdaşı Halife b. Hayyât'ın *eṭ-
Ṭabakât*'ı ile karşılaştırıldığında kültür
seviyesi ve zamanımıza intikal ettirmiş
olduğu belgelerin zenginliği hemen göze
çarpmaktadır. *eṭ-Ṭabakât* daha sonra
gelen birçok müellifin eserine örnek ve
kaynak olmuştur. Belâzürî *Fütûhu'l-bül-
dân* ve özellikle *Ensâbü'l-eşraf*'ı yazar-

ken ondan çok faydalanmış, Ebû Nuaym
ve Beyhaki *Delâ'ilü'n-nübüvve* adlı eser-
lerinde, Ebû Nuaym *Hilyetü'l-evliyâ'da*,
İbn Mende *eṭ-Ṭabakât*'ta, Taberî *Târîh*'-
te, Vekî' b. Hayyâm *Aḥbârü'l-quḍât*'ta,
Hatîb el-Bağdâdî *Târîhu Bağdâd*'da, İbn
Asâkir *Târîhu medîneti Dimaşk*'ta, Ze-
hebi *Siyerü A'lâmi'n-nübelâ'da*, İbn Ha-
cer *el-İşâbe'de* ve İbnü'l-Cevzî *el-Mun-
tazam* ile *Şifâtü's-şafve'de* kaynak ve
metot bakımından onun etkisi altında
kalmıştır.

Erken bir dönemde şarkiyatçılar tara-
fından ilim âlemine tanıtılmış olmasına
rağmen *eṭ-Ṭabakât*'ın günümüze kadar
hâlâ tam ve güzel bir neşri yapılmamış-
tır. Otto Loth'un, *Das Classenbuch des
Ibn Sa'd* adlı doktora teziyle (Leipzig
1869) kitabın ve müellifinin İslâm tarihi
için taşıdığı önemi göstermesinden son-
ra eser Edvard Sachau başkanlığında bir
heyet tarafından notlar ilâvesi ve kısmen
Almanca tercümesiyle birlikte sonuncu-
su indeks olmak üzere dokuz cilt halinde
Kitâbü't-Ṭabakâtü'l-kebir adıyla yayım-
lanmış (Leiden 1904-1940), bu yayın, no-
tları çıkarılmak suretiyle Arap dünyasında
Hicâzî Muhammed Halîl tarafından dört
cilt (Kahire 1358/1939) ve İhsan Abbas
tarafından dokuz cilt (sonuncusu indeks)
(Beyrut 1376-1377/1957-1958, 1388/1968)
olarak *eṭ-Ṭabakâtü'l-kübrâ* adıyla tek-

İbn Sa'd'ın *eṭ-Ṭabakâtü'l-kübrâ* adlı eserinin unvan sayfası ile ilk sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 2835)

rarlanmıştır. Daha sonra Muhammed Abdülkâdir Atâ, Ziyâd Muhammed Mansûr'un neşrettiği Medineli tâbiine ait dördüncü ve beşinci tabakaları da ekleyip kendisinin bulduğunu söylediği bazı yazmaları göstermek suretiyle eseri sekiz cilt halinde yayımlamıştır (Beyrut 1410/1990). Ayrıca bu neşirlerin hiçbirinde yer almayan Medineli ashabın dördüncü tabakasını Abdülazîz Abdullah es-Selûmî (I-II, Tâif 1416/1995) ve beşinci tabakasını Muhammed b. Sâmil es-Sülemî (I-II, Tâif 1414/1993), Medineli tâbiinin dördüncü ve beşinci tabakalarını ise üçüncü ve altıncı tabakalardaki eksiklikleri de tamamlayan kısımlarla birlikte Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine 1403/1983) neşretmiştir. Muhammed Ali İdlîkî ve Muhammed Avâme de eserin Leiden ve Beyrut baskıları ile Ziyâd Muhammed Mansûr'un Medineli tâbiin tabakasına ait tamamlayıcı kısmı için olmak üzere bir indeks yapmışlardır (*Fihrisü'l-a'lâmî'l-mütercemîn fi't-Tabakâti'l-kübrâ li'bn Sa'd*, Beyrut 1406/1986). Kitabın başında yer alan iki ciltlik siyer bölümü *es-Sîretü'n-nebeviyye mine't-Tabakâti'l-kübrâ* (I-II, Kahire 1409/1989), Hz. Hasan'a ait kısmı *Tercemetü'l-İmâm el-Hasan* (nşr. Seyyid Abdülazîz Tabâtabâî, Kum 1416/1995), Hz. Hüseyin'e ait kısmı *Tercemetü'l-İmâm el-Hüseyin ve ma'ketühû* (nşr. Seyyid Abdülazîz Tabâtabâî, Beyrut 1416/1995), ihtiva ettiği hadisler konularına göre sıralanarak *Sünenü'n-nebî şallallahû 'aleyhi ve sellem ve eyyâmüh* (nşr. Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Alûş, I-II, Beyrut 1416/1995) ve aşere-i mübeşşerenin hayatına ait bölümler birleştirilerek *el-Aşeretü'l-mübeşşere bi'l-cenne* (Kahire, ts.) adları altında ayrıca yayımlanmıştır. Eserin siyer bölümü Muhammed Abdülhamîd (Agra 1891) ve Mahmûd Mehdevî Dâmgânî (Tahran 1369 hş.) tarafından Farsça'ya, S. Moinul Haq – H. K. Ghaazanfar tarafından İngilizce'ye (I-II, New Delhi, ts.) çevrilmiştir.

İbn Sa'd'ın diğer eserleri de şunlardır: 1. *Kitâbü't-Tabakâti's-sağir. et-Tabakâti'l-kübrâ* dan önce ve onun planı mahiyetinde kaleme alınmış olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde (nr. 435) bulunan nüshası 139 varaktır ve *et-Tabakâti*'taki şahısların isimleriyle hayatları hakkında çok kısa bilgiler içermektedir. 2. *et-Târîh*. Zehebî, İbn Sa'd'ın bu adla bir kitap yazdığını söylüyorsa da (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664; *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425) diğer kaynaklar-

da böyle bir esere rastlanmamaktadır. 3. *Ahbarü'n-nebi*. Yalnız İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde geçer (s. 151). Bununla ve yukarıdaki *et-Târîh*'le, *et-Tabakâti*'in başında yer alan siyer bölümünün kastedildiği sanılmaktadır. 4. *el-Kaşidetü'l-hulvâniyye fi'tti'hâri'l-Kahtâniyyîn 'ale'l-'Adnâniyyîn*. Fuat Sezgin, İbn Sa'd'a nisbet edilen bu kasideye Gâzî b. Yûsuf adlı bir kişinin şerh yazdığını ve Kahire'de bir yazma nüshasının bulunduğunu söylemektedir (GAS, I/2, s. 113). İbn Sa'd'a, Hasan-ı Basrî'nin hayatına dair *ez-Züh-rufü'l-kaşî fi tercemeti Ebî Sa'id el-Basrî* gibi başka eserler de nisbet edilmekte, ancak haklarında herhangi bir bilgi verilmemektedir (*Hediiyetü'l-'âri-fîn*, II, 11).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakâti* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 5; III, 5; V, 418, 424; VI, 413; VII, 346, 350, 351, 364; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-17; a.mlf., a.e. (nşr. Muhammed b. Sâmil es-Sülemî), Tâif 1414/1993, neşredenin girişi, I, 7-108; a.mlf., a.e. (nşr. Abdülazîz Abdullah es-Sellûmî), Tâif 1416/1995, neşredenin girişi, I, 7-62; a.mlf., a.e.: *el-Mütemmim* (nşr. Ziyâd M. Mansûr), Medine 1403/1983, neşredenin girişi, s. 17-81; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 1116-1117; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 262; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 151; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, V, 321-322; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 224-225; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 357; Mizî, *Tezhibü'l-Kemâl*, XXV, 255-258; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), III, 473; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, X, 664-667; a.mlf., *Mizânü'l-'itidâl*, III, 560; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 425; İbn Kesir, *el-Bidâye*, X, 272-273; İbnü'l-Cezerî, *Ğayetü'n-Nihâye*, II, 142; İbn Hacer, *Tezhibü'l-Tezhib*, V, 118-119; Sehâvî, *el-İlân bi't-tevbih*, s. 601; *Hediiyetü'l-'âri-fîn*, II, 11; J. Horowitz, *el-Megâzi'l-ûlâ ve mü'ellifühâ* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1369/1949, s. 126-132; Abdülazîz ed-Dûrî, *İlmü't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 32-33; Sezgin, GAS (Ar.), I/2, s. 111-114; İbrâhim Ali Tarhan, "el-Ceziretü'l-'Arabiyye fi kütübî's-siyer evi't-terâcim ma'a dirâse tahlîliyye li-Kitâbi't-Tabakâti'l-kübrâ li'bn Sa'd", *Dirâsâtü târîhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye-Meşâdiru Târîhi'l-Cezireti'l-'Arabiyye*, Riyad 1379/1979, s. 143-181; Ömer Mûsâ, *İbn Sa'd ve Tabakâtüh*, Beyrut 1407/1987; Süleyman Genç, *İbn Sa'd'ın Hayatı ve Eserleri* (yüksek lisans tezi, 1987), Dokuz Eylül Üniversitesi; Muhammed Câsim el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzûri 'anı'l-ücreti'l-Ümeviyye fi Ensâbi'l-eşrâf*, Mekke 1407/1986, I, 264-270; Ali Yarıdım, *Peygamberimiz'in Şemâilî*, İstanbul 1997, s. 26, 29, 39, 45, 46, 459, 465, 483; ayrıca bk. İndeks; Sâlih Ahmed el-Alî, "Meşâdiru dirâseti târîhi'l-Küfe fi'l-karni'l-İslâmiyyeti'l-ûlâ", *MMİr*, sy. 24 (1974), s. 137-171; E. Mittwoch, "İbn Sa'd", *IA*, V/2, s. 798; J. W. Fück, "İbn Sa'd", *El²* (Fr.), III, 946-947; Abdülkerîm Gülşenî, "İbn Sa'd", *DMBİ*, III, 480-482.

MUSTAFA FAYDA

İBN SA'DÂN, Hüseyin b. Ahmed
(ابن سعدان، الحسين بن أحمد)

Ebû Abdillâh el-Hüseyin
b. Ahmed b. Sa'dân
(ö. 375/985)

Büveyhî veziri.

337'de (948-49) Şiraz'da doğdu. Büveyhî Emîri Adudüddöyle zamanında (978-983) Dîvânü'l-ceys'in iki "ârîzu'l-ceys"inden biriydi ve ordunun bir bölümünü teşkil eden Türk, Arap ve diğer gruplardan meydana gelmiş askerî birliklerden sorumlu bulunuyordu. Adudüddöyle'nin ölümü üzerine yerine geçen oğlu Samsâmüddöyle İbn Sa'dân'ı vezirliğe tayin etti (373/983). İbn Sa'dân, göreve başladıktan sonra Deylemli asker ve kumandanlarla devlet memurlarının maaşlarından onda bir oranında kesinti yaparak elde edilen meblağlı atlı birliklerin maaşlarına ilâve etti. Bu yüzden Deylemli askerler isyan ederek İbn Sa'dân'ın sarayını talan etmek istedilerse de Samsâmüddöyle'nin müdahalesiyle mesele çözüldü. Ayrıca fiyatların yükselmesi sebebiyle halk İbn Sa'dân'a karşı çıktı. Bu arada İbn Sa'dân fakirlere hazineden yardımda bulundu.

İki yıl vezirlik yapmasının ardından düşmanları harekete geçen İbn Sa'dân'ın Samsâmüddöyle'nin annesi Seyyide'nin kâtipliğine babasını tayin ettirmek istemesi üzerine rakibi ve Adudüddöyle döneminde Dîvân-ı İnşâ kâtibi olan Abdülazîz b. Yûsuf, Samsâmüddöyle'ye İbn Sa'dân'ın devlete ve hazineye hâkim olduğunu ve babasının tayininin yapılması durumunda herkesin onun emri altına gireceğini söyleyerek hükümdarı kışkırttı. Bunun üzerine İbn Sa'dân ve adamları azledilip tutuklandı (374/984). Ardından vezirliğe getirilen Abdülazîz b. Yûsuf, İbn Sa'dân'ın Samsâmüddöyle'yi hal'ederek kardeşi Şerefüddöyle'yi tahta çıkarmak için Esfâr'da Kerdeveyh liderliğiyle başlatılan isyan hareketiyle ilişkisi olduğu konusunda emîri ikna etti. Sonuçta İbn Sa'dân ve iki arkadaşı idam edildi (Rebîülevvel 375/Ağustos 985).

İbn Sa'dân filozof ve ilim adamlarını himaye etmesiyle tanınır. Adudüddöyle'nin âlimlere bağladığı, ancak ölümüyle kesilen tahsisatın ödenmesi işini yeniden başlatmış ve sarayında devrin önde gelen âlimlerinin katıldığı ilim meclisleri düzenlemiştir. Bu âlimler arasında Ebû Süleyman es-Sicistânî, matematikçi Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî, hristiyan felsefeci İbn Zür'a, yahudi filozof Vehb b. Yaîş, İbn Miske-